

Středoevropská konference orálních historiků v Lodži

Michal Louč

Metoda orální historie se s větším či menším úspěchem prosazuje nejen v České republice, ale i v ostatních zemích Střední a Východní Evropy. Orální historie se v tomto regionu mohla začít plnohodnotně rozvíjet až po zániku sovětského bloku, a proto se musí s řadou metodologických a etických problémů vyrovnávat tak říkajíc „za pochodu“. Seznámení s aktuálními projekty, specifiky i problémy orální historie v tomto regionu se stalo cílem mezinárodní konference *Oral History in Central-Eastern Europe: Current Research Areas, Challenges and Specificity*, která se konala ve dnech 17.–18. září 2015 v Lodži. Konferenci uspořádala Polská asociace orální historie (*Polskie Towarzystwo Historii Mówionej*) ve spolupráci s Katedrou sociologie Lodžské univerzity, Institutem filozofie a sociologie Polské akademie věd (*Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk*) a Evropskou sítí Paměť a Solidarita (*European Network Remembrance and Solidarity*). Partnery konference byla Česká asociace orální historie (COHA), Ukrajinská asociace orální historie a Centrum dialogu Marka Edelmana v Lodži.

Na konferenci vystoupilo více než 60 výzkumníků z Česka, Izraele, Německa, Nizozemska, Polska, Rumunska, Ruska, Slovenska, Spojených států amerických a Ukrajiny. Jako hlavní řečníci vystoupili Alexander von Plato a Miroslav Vaněk. Program prvního dne zahájil německý historik Alexander von Plato příspěvkem *Europe after 1945 and 1990 – a Rag Rug of Remembrance Cultures*. Hovořil o situaci německé orální historie a problémech spojených se zkoumáním bývalé Německé demokratické republiky. Mimo jiné vyslovil názor, že orální historik nesmí opomíjet „kontrahistorii“ – musí zaznamenávat a interpretovat i ty vzpomínky, které se odlišují od v dané době dominantní historické interpretace.

Tematicky velmi pestrý (nikoliv však roztržitý) konferenční program byl rozdělen do paralelních sekcí, takže bylo mnohdy velmi těžké některou z nich

upřednostnit. V následujících odstavcích můžeme alespoň krátce představit vybrané příspěvky.²²²

Historička z VU University v Amsterdamu Amieke Bouma v příspěvku *Interviewing Fallen Elites: Practical and Ethical Problems* představila svůj výzkum někdejších elit NDR. Jejich představitelé (často bývalí pracovníci Stasi) se sdružují v cca 24 organizacích, majících mnohdy silně revizionistický charakter, pozitivně se identifikují s NDR (včetně dodržování východoněmeckých státních svátků před těmi aktuálně platnými) a vyhraňují se proti příliš negativnímu výkladu historie NDR a vlastní marginalizaci se strany německé společnosti (těmto organizacím věnuje prostor například Jens Gieseke ve své knize *Stasi – Tajná policie NDR v letech 1945-1990*). Zmíněné organizace například podporují po roce 1990 sesazené funkcionáře a snaží se domoci zvýšení po revoluci snížených výsluh za službu ve východoněmeckých bezpečnostních složkách.²²³ Autorka zdůraznila, že se jedná o náročný výzkum ať už z hlediska etiky výzkumu, tak z hlediska udržení pozice výzkumníka v terénu. Zajímavým detailem byly vztahy s obdobně zaměřenými organizacemi v širším regionu (např. Klub českého pohraničí), včetně pořádání vzpomínkových setkání.

Jiří Hlaváček z Centra orální historie AV ČR se ve svém příspěvku *Frustrated Hopes? Practical and Ethical Aspects of Oral History Research with Czech Intellectual Elites* zaměřil na některé metodologické problémy, se kterými se vyrovnávali badatelé při řešení projektu *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945-1989*. Jedná se například o časově náročné zpracování rozhovorů s narátory, kteří pečlivě kontrolují každý přepis a jeho vyznění, přičemž mnohdy mají zájem autorizovat i pozdější z výzkumu vzešlé citace a historické interpretace. To mimo jiné vede k vysoké míře editace přepisů rozhovorů a omezenému přístupu k nahrávkám pro další badatele. Na druhé straně je to i výzva pro výzkumníky, neboť

²²² Program konference je dostupný z URL: <<http://zaigs.uni.lodz.pl/pliki/oral.pdf>>

²²³ Viz BOUAMA, Amieke. Strategies of Complaint: Interest Organizations of GDR Staatssicherheit Coworkers after German Reunification. *Laboratorium*, No. 3, 2014. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.soclabo.org/index.php/laboratorium/article/view/401/1165>> [Cit. 2016-06-24].

podobná důslednost není v jiných zemích až tak neobvyklá (viz diskuse o Frischova konceptu sdílené autority).

Michal Louč z Univerzity Pardubice vystoupil s příspěvkem *Czechoslovak Political Prisoners – The Problem of Recording Narrators Cooperating with the Communist State Secret Police*. Na základě vlastních výzkumů představil svůj dosavadní přístup k práci s narátory – bývalými politickými vězni, kteří z různých důvodů a za různých okolností přišli do kontaktu s StB, což mnohdy znamená i jejich traumatizaci a stigmatizaci. Kládl přitom důraz na etiku výzkumu, práci s archivními materiály a nepředpojatý přístup badatele.

Historička Radka Švaříčková-Slabáková z Univerzity Palackého v Olomouci v příspěvku *Family Memory as a Current Research Area for Oral Historians* popsala metodologický rámec výzkumného projektu *Rodinná paměť a mezigenerační přeměna identit*, což je pro orální historiky věc nepochybně velmi přínosná.²²⁴ Rodinnou paměť autorka chápe jako specifický druh kolektivní paměti. Rodina je základním sociologickým pojmem a v sociální interakce ovlivňuje formování mezigenerační paměti a identity jejích členů. V současnosti je přitom patrně největší pozornost věnována konstrukci paměti rodin tvořených členy různých národností a interakcím rodinné paměti a velkého národního historického narativu. Kontinuity a diskontinuity rodinné paměti z hlediska vzpomínek na období nacismu jsou dobře popsány například v knize Haralda Welzera *Můj děda nebyl nácek*. Bylo by nepochybně velmi zajímavé uplatnit obdobný přístup na českou rodinnou paměť komunismu, která je nepochybně obdobně diferencovaná.

Druhý den konference jako hlavní řečník zahájil Miroslav Vaněk příspěvkem *Looking for Paths: Parallels and Intersections of Oral History in Central and Eastern Europe*. Česká orální historie dle jeho slov zůstala ještě v polovině 90. let omezena na akademické prostředí. Neziskové organizace se jí začaly věnovat s pěti až desetiletým zpožděním. Orální historie má budoucnost, pokud je využívána akademicky nepředpojatě. Od historika vyžaduje odpovědnou metodologickou práci a znalost

²²⁴ Viz například článek Ruth Finnegan *Family myths, memories and interviewing* publikovaný v druhé edici *The Oral History Reader*.

historie. Problémem je jednostranně pojímaná historie bez patřičného důrazu na etický rozměr práce s narátory. Cestou není hledání senzace na úkor narátorů. Orální historik nemanipuluje své narátory jako loutkař. Důležité je, aby historici nepoužívali citáty na potvrzení svých předem vytvořených interpretací, nebo naopak jako pouhou dekoraci. Velkou kritiku si zaslouží přístup některých novinářů produkujících brutalizujících veřejný diskurz černobílými ahistorickými články. Vhodnější je podporovat ideologickou nepředpojatost a otevřenou diskusi.

Jiří Zounek, Michal Šimáně a Dana Knotová z Masarykovy univerzity v Brně ve vystoupení *Oral History in Researching Socialist Education in the Czech Republic* popsali dosavadní výsledky a metodologické problémy spojené s realizací projektu *Každodenní život základní školy v období normalizace pohledem učitelů. Využití orální historie při studiu soudobých dějin školství*.

Jakub Gałęziowski z Varšavské univerzity vystoupil s příspěvkem *Foreigners Behind the Iron Curtain. New Research Area for Oral History Projects in the Central-Eastern Europe*. Zaměřil se především na cizince žijící v komunistickém Polsku, například iránské uprchlíky přicházející od 50. let, nebo Syřany, které vlády arabských států vyslaly do spřízněných socialistických států, kde si našli manželky. Mnoho studentů se tak v době častých válek chtělo vyhnout vojenské službě. Autor se dále obsáhle zabýval obrazem Arabů sdílených v široké polské veřejnosti, včetně jejich vyobrazení v kultuře a médiích.

Monika Vrzgulová z Institutu etnologie Slovenské akademie věd vystoupila s příspěvkem nazvaným *Politics of Holocaust Remembrance and Memories of Bystanders. Case Slovakia* shrnujícím první výsledky jejího aktuálního výzkumu holokaustu. Autorka obecnostu přiblížila dva hlavní expertní diskurzy o tehdejší Slovenskému státu, které formují slovenský výzkum i politiky paměti. V prvním případě jde o vědce kriticky analyzující historický kontext jeho vzniku, totalitní povahy a kriticky zkoumající podíl slovenských politiků i obyvatelstva na uskutečnění holokaustu. Druhá značně heterogenní skupina se snaží především vyzdvihnout pozitivní stránky prvního „samostatného“ slovenského státu, přičemž má tendenci přehlížet, že se jednalo o totalitní stát podílející se na genocidě části svého obyvatelstva. V další části autorka shrnula poznatky získané z rozhovorů s pamětníky, které problematizují mnohé o holokaustu na Slovensku rozšířené stereotypy. Autorka

zároveň stručně popsala i situaci slovenské orální historie. Mimo jiné uvedla, že na Slovensku je jen velmi málo vědců využívajících metody orální historie a chybí také asociace tuto činnost zastřešující.

Tot' jen některé vybrané příspěvky. Zajímavého zaznělo mnohem více. Například Iana Stepankowska z Ukrajiny hovořila o sexuálních vztazích poslední ruské generace, Magdalena Grabowska o ženském hnutí za socialismu a post-socialismu, nebo Eduard Andriuschchenko o narativním výzkumu ukrajinských nacionalistů z 90. let 20. století. Pozornost si zaslouží také Archiv lesnické orální historie (*Archiwum Leśnej Historii Mówionej*), který představil Tomasz Zygmunt z Ústavu výzkumu lesa (*Instytut Badawczy Leśnictwa*). Kéž by podobně osvětlené fungovaly i naše velké podniky.²²⁵

V závěru konference proběhla panelová diskuse na téma Orální historie v Polsku. Panelu předsedala Kaja Kaźmierska. Mezi diskutujícími zasedli Marta Kurkowska-Budzan a Marcin Jarząbek z Jagellonské univerzity v Krakově, Joanna Wawrzyniak z Varšavské univerzity a Anna Wylegała a Piotr Filipkowski, oba z Institutu filozofie a sociologie Polské akademie věd. Zde jsou některé postřehy: Počátky polské orální historie dle řečníků sahají do prostředí protirežimní opozice 80. let 20. století. Nynější vývoj je dosti živelný, orální historii se věnuje řada neziskových organizací, přičemž připomínání historie má obecně velkou podporu. Na druhé straně mnoho rozhovorů vzniklo bez hlubší reflexe metodologie a existuje i určité napětí mezi neziskovkami a akademickou sférou. Polský akademický výzkum je poměrně konzervativní, upřednostňuje archivní výzkum a orálně historický výzkum tak rozhodně nepředstavuje mainstream. Narativní výzkum provádějí sociologové, ale i tam je orální historie víceméně na okraji a polští akademici se primárně vnímají jako historikové a sociologové (což však není zas tak překvapivé, nebo orální historie je pro ně spíše jen jedna z výzkumných metod). Na rozdíl třeba od Česka orální historie ani není nijak systematicky vyučována na univerzitách. Zúčastnění se shodli, že jejich výzkumy jsou primárně historické a sociologické, přičemž pokud akademik pracuje

²²⁵ Dostupné z URL: <<http://www.lasy-i-ludzie.pl/>> [Cit. 2016-06-24].

jako orální historik, dělá to spíše mimo akademickou sféru v rámci komunit a neziskovek. Problémem je přitom také nízká kvalita a malý vědecký přínos mnoha projektů. Debata to byla zajímavá, jen je škoda, že v ní chyběl jakýkoliv zástupce polských neziskovek. Třeba by do ní vnesl více optimismu.

Celkově lze konferenci hodnotit jako nesmírně zajímavou a informačně nabitou. Doufejme, že se nejedná o poslední akci tohoto typu a badatelé a badatelky z celého regionu se budou i nadále setkávat, aby sdíleli své znalosti a zkušenosti.

Obr 1: Příspěvek Radmily Švaříčkové-Slabákové.

Obr. 2: Závěrečná panelová diskuse o polské orální historii.